

MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI
Ulica grada Vukovara 235, Zagreb

REGIONALNE CRTE USMENE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Članak razmatra raznolikost regionalnih crta hrvatske usmene književnosti, kao i nemogućnost da se nacionalna obilježja striktno ugrade u okvir vlastitih osebujnih etničkih crta. Upućuje na empirijske rasprave o regionalnim i nacionalnim karakteristikama u folkloru, s jedne strane, te na modernije interese za ideologiju ugrađenu u mnoga takva istraživanja, s druge strane.

Tragom povijesnih mijena na primjerima hrvatske usmene tradicije istražuje ovaj članak kulturne kontakte nastale u prošlosti unutar složenih državnih tvorevina u koje su se uklapali dijelovi Hrvatske. Upućuje na utjecaje proistekle iz susjedstva, kao i one proistekle iz seoba (unutarnjih i vanjskih) te na crte nastale zbog specifičnoga upravno-socijalnog statusa (Vojna granica). Razmatraju se karakteristike hrvatskih usmenih tradicija u dinarskoj, jadransko-mediteranskoj, panonskoj i srednjoeuropskoj zoni.

Ključne riječi: folklor, usmena književnost, regionalna obilježja, hrvatska usmena tradicija, nacionalno prema regionalnome

Uvodna napomena: Pjesme i priče opisane u ovome članku najvećim dijelom nisu nepoznate. Rasuti su ti primjeri i njihove interpretacije — ponajviše u mojim radovima — u nekim drukčijim kontekstima. Rakurs iz kojega su sada razmotreni usmjeren je na to da predoči raznolikost regionalnih obilježja, kao i nemogućnost da se točno svedu pod zajednički nazivnik etničkih crta hrvatskoga folkloru. Viđeni iz toga ugla oni su na svoj način ipak novi. (Zbog uporabe, iz spomenuta razloga, znatnoga broja vlastitih primjera, u tekstu ima nerazmjerno mnogo naslova mojih radova — kad upućuju na opširniju informaciju.) Izlaganje je bilo pročitano u prosincu 1999. u Göttingenu. Bit će objavljeno na njemačkome u zborniku *Sprache, Literatur und Kunst in Kroatien* u seriji "Abhandlungen der Göttinger Akademie der Wissenschaften".

Predgovori zbirka, rasprave o narodnim pjesmama i pričama, studije o etnografiji i folkloru zaokupljene su često empirijskim razmatranjem regionalnih i nacionalnih obilježja; neki pak moderniji radovi zanimaju se za ideologije ugrađene u te discipline.

U romantizmu je protuslika građanskoj otuđenosti nađena u bezvremenom narodu, u seljaštvu, a regionalne raznolikosti okupiše se u sveopću statičnu sliku nacionalnoga, što se osobito očitovalo u folkloru (Bausinger 1987:193; Bošković-Stulli /dalje: B.-S./ 1999a:111). Pokušaji iz 18. stoljeća da se regionalne osobitosti objasne prirodnim i povijesnim razlozima završavaju u nacionalno obojenoj romantičarskoj epohi "dehistorizacijom seoskoga života uz konstrukciju vječnih narodnih karaktera" (Könenkamp 1988:45). Regionalne kulture, te osobito periferne regije shvaćaju se više puta kao "(istinska ili tobožnja) reliktna područja starodrevnoga folklor", a ne kao prostori nadregionalnih kontakata; javljaju se težnje prema skrutnuću i provincijalnosti (Bausinger 1994:136). Ne samo nacionalne nego i velike mnogonacionalne tvorevine, primjerice kao Austro-Ugarska, koristile su se za državotvornu nadnacionalnu homogenizaciju bogatom i šarolikom regionalnom raznolikošću tradicijâ "svojih" naroda (Johler 1995:70). Bengt Holbek naglašava da se zamisao o građenju nacionalnih identiteta na temelju folklor, koja seže sve do Herdera, napušta u znanosti 20. stoljeća, te da popularno vjerovanje o nacionalnom karakteru (*Völkerpsychologie*) objektivno nema potpore u folkloru (Holbek 1992:5-6).

Usporedno s ideološkim, a i praktičnopolitičkim pristupima folklornoj tradiciji, stručnjaci razmatraju samu građu, nastoje proniknuti u spletove međuetničkih, etničkih, nacionalnih, regionalnih, lokalnih i drugih osobitosti. Pojavu užih, regionalnih redakcija nekoga daleko rasprostranjenoga sižea, ekotipova, razmotrio je početkom ovoga stoljeća C. W. v. Sydow, uz poznatu polemiku s historijsko-geografskom tzv. finskom metodom o pitanju migriraju li bajke, a i druge tradicije, različitim načinima od usta do usta ili su ih narodi u davnini, a katkad i pojedinci selidbom prenijeli i adaptirali u novoj sredini. Ova pitanja izostavljam (smatram da su postojala oba načina), ali je i danas važan i prihvatljiv v. Sydowljev pojam lokaliziranih ekotipova (*Oicotypes*) prilagođenih svakomu pojedinom kraju (v. Sydow 1948:60-88, 220-242). Osvrću se na njih i današnji istraživači, primjerice Burke (1991:53), Honko (1981) i drugi. Povjesničar Burke pozabavio se vjerskim i regionalnim razlikama, uz društvene odnose u tradicijskim kulturama, poteškoćama u određivanju pojedinih regija, njihovih veličina, graničnih zona (Burke 1991:50-58). Granična područja s nadregionalnim kontaktima, kao i ona u okviru višetničkih i višejezičnih društava, jako su važna za postanak lokalnih, a često i širih redakcija. Tradicije se prijenosom u drugi jezik transformiraju i "domesticiraju" (Roth 1998:253). Kako su regionalne i etničke crte folklornih tradicija vidjeli Lutz Röhrich, Jaromír Jech, Oldřich

Sirovátka, Paul Delarue, Erna Pomeranceva, Kurt Ranke i drugi pokušala sam prikazati u članku o regionalnim i nacionalnim razlikama među pripovijetkama (B.-S. 1975:182-204). Ondje sam iskazala mišljenje, kakvo imam uglavnom i sada, da su nacionalna obilježja teško određiva, da su fluidna i otvorena, uz ostalo zbog miješanja graničnih tradicija susjednih naroda, a i među pojedinim područjima istoga naroda (189). Rekla sam da osebujni kolorit može katkada nastati i pod utjecajem nekog izrazitoga kazivača, te da se stvara iz tradicija i doseljenoga i prijašnjega pučanstva u nekome kraju, iz susjedskih kontakata, iz odjeka povijesnih zbivanja, prirode, načina života, zajedničke jezične osnove. Karakteristične crte protežu se u susjedna područja, neke u jednome a neke u drugome smjeru, pa će svaka lokalna sredina ujedno "biti i točka ukrštavanja, prelazno područje za pojedine tradicije, karika u nezavršenom lancu prelaženja, pretapanja i postupnih povezivanja..." (195). Lokalizacijom događaja, imenima protagonista, posebnim crtama svoga kraja i domaće povijesti, društvenim odnosima, jezikom i narječjem, lokalnim vjerovanjima prilagođuju se međunarodni siže i pojedinoj sredini (B.-S. 1997:150, 154).

Državne tvorevine u koje su se u različitim povijesnim razdobljima dulje ili kraće uklapali dijelovi Hrvatske, susjedstva i seobe, očitovali su se i u crtama folklor: razdoblja državne povezanosti s Bosnom, pripadnost Istre, Primorja i Dalmacije Mletcima, zajednička ugarsko-hrvatska država pod austrijskom vrhovnom vlašću, turska vlast nad dijelovima Hrvatske od Slavonije do uključivo Like, kao i tursko susjedstvo duž granica, doseljavanje Vlaha u hrvatske zemlje, mnoge unutarnje seobe, Vojna granica pod izravnom austrijskom upravom, susjedstvo sa Srbima, Crnogorcima, muslimanskim Bošnjacima, Mađarima, Slovencima... U svim je tim okolnostima dolazilo do kontakata, nerijetko neprijateljskih, ali i do kulturnih međutjecaja. Prepoznatljive su crte dinarske, jadransko-mediteranske, panonske, srednjoeuropske folklorne tradicije.

U poredbenoj monografiji o poznatoj priči o tajnim magarećima ušima kralja Mide — toga nakaznog vladara koji je ubijao svoje brijache sve dok se njegova tajna ne otkrije i čudesno razglasi — utvrdila sam niz regionalnih raznolikosti. Ova kratka priča proširena je iz davnine od Kine do Irske. U hrvatskim inačicama ona je posvuda regionalno obojena i stopljena s kakvom drugom lokalnom tradicijom: primjerice imenom vladara (Dioklecijan i razni derivati toga imena u okolici Splita; Norin, Norun i slično na Neretvi tragom imena antičkoga grada Narone itd.). Vrst tajne nakaznosti obično je povezana s nekim mitskim pričanjima u istome kraju. U nekim područjima vladar mora nakon otkrića tajne umrijeti, a u njegovu kraju nastanu tektonske promjene, lokaliteti dobiju imena po tom događaju, a sve je iskazano maštovitom igrom riječima (B.-S. 1967; v. i 1997:154-155; 1998).

U priče s područja oko ušća Neretve utisnuti su močvarni krajolik, tragovi antičkoga grada Narone, koji je, prema priči, potonuo, kazivanja o zlatnim vratima i drevnim crkvicama, o prošlosti kad se more prostiralo do Gabele u Hercegovini, o bogatome Gavanu i postanku jezera Kutli, o krunidbi devet kraljeva u mjestu Vid, o oholim ljudima koji su gađali pogaču kao metu, pa se stoga "usilo sve", o već spomenutom nakaznom kralju Norunu, o "džinskoj vojsci" (povorkama mrtvih ili vragova), gdje se dodiruju kršćanska dalmatinska i muslimanska hercegovačka tradicija (B.-S. 1997a:39; 1987:6, 8-10).

Nisu samo susjedski kontakti osebujno obilježili neku lokalnu tradiciju. Katkada se likovi i motivi prenose vrlo daleko i pritom se mijenjaju. Epski junak Kraljević Marko, primarno i povijesno vezan uz makedonsku, bugarsku i srpsku junačku poeziju, prešao je i u hrvatske deseteračke pjesme i u pričanja. Katkad su promjene i adaptacije daleko od epskih oblika. Spominjem najpoznatiji slučaj bugarščice, te čiste balade u *Ribanju* Petra Hektorovića, vrlo daleke od junačke epike, a i omiljenost Markova lika u Splitu u istome 16. stoljeću, gdje je o njemu pjevao slijepi vojnik te zajedno s njime "sav narod koji je stajao oko njega" (B.-S. 1975:7-31, citat str. 15). Ime Markovo uraslo je u predaje s poznatim međunarodnim sižeom o skrivenu usnulom junaku, koji će jednoga dana ustati i osloboditi svoj narod. U južnoslavenskim, pa tako i hrvatskim inačicama obično se pritom misli na turski jaram (B.-S. 1997a:br. 173; 1959:184). No, stigla je ova priča o Kraljeviću Marku čak daleko u Istru i tu se prilagodila. Marko boravi u "Diviću", pulskom amfiteatru. Tu je on "stari staroverac", potvrđuje "staru veru" i čeka bolje doba sve do sudnjega dana. Snagu ima Marko i ovdje veliku, jednaku onoj iz predaja gdje je bio turskim protivnikom, premda mu ona kao "starovjercu" zapravo ne treba (B.-S. 1997a:br. 174; 1959:184). Napokon, u kajkavskoj varijanti iste priče iz zagrebačke okolice nije riječ o Kraljeviću Marku ni o Turcima, nego o kralju Matijašu i njegovoj usnuloj vojsci, o priči iz kruga tradicija o tom vladaru u zemljama bivše ugarske krune i u Sloveniji (B.-S. 1997a:br. 175; 1984:152-153).

Deseteračka junačka epika ne pozna etničkih granica. Hrvatske su junačke pjesme bliske onima iz bosanskoga, srpskoga, crnogorskoga susjedstva. Epika je u nas obilježena regionalno, a ne etnički, koncentrirana je na pretežno balkanski dinarski prostor. Prenesena je odatle i u srednju i južnu Dalmaciju, često ipak uz znatne prilagodbe u novoj sredini. Agonalne teme o borbama i ratovima ovdje su rjeđe, nasuprot mnoštvu pustolovnih i bajkovitih sižea. U sjevernome Hrvatskom primorju i ostalim nedinarskim hrvatskim krajevima prave junačke epike zapravo nema. Junačka epika često je prožeta okrutnim i strašnim scenama. Pritom nema etničkih granica, premda je to u nedavnome ratu više puta bilo politički upotrijebljeno kao tobožnja suprotnost među narodnim pjesmama Hrvata i Srba. Pokazala sam da takvih suprotnosti nema (B.-S. 1999:142-149).

Slavna pjesma *Asanaginica*, granična po svojim karakteristikama među baladom i epskom pjesmom, ilustrira zamršenost regionalnih i etničkih granica. O mogućim izvorima te pjesme, koju je u 18. stoljeću objavio talijanski putopisac Alberto Fortis, napisana je cijela biblioteka. Sažeto bi se, po mome mišljenju, moglo reći ovo: Ispjevana je u muslimanskoj sredini u pograničnome kraju dalmatinsko-hercegovačkom, tada turskomu Imotskom kadiluku. Na to upućuje svojim sadržajem i pojedinostima. Prenosila se i donekle prilagodila među dalmatinskim Hrvatima, od kojih je i zapisana. Tekst se sačuvao u tzv. Splitskom rukopisu, koji sadrži još tri pjesme, sve tri ispjevane iz kršćanske perspektive. Po obliku imena Asanaga, Asanaginica (umjesto muslimanskoga Hasanaga) i drugim jezično-leksičkim crtama, te po nekim nedovoljno jasnim izrazima u tekstu, nastalim zbog nepotpuna razumijevanja muslimanskih naziva i običaja, vidi se da je ovaj zapis hrvatski. Odatle je Fortis dobio prijepis pjesme sa stanovitim izmjenama, primjerice jekavskim oblicima riječi mjesto izvornih ikavskih i tako ju je objavio (B.-S. 1978:249-261). Kasnije je pjesmu, ovaj put kao *Hasanaginicu*, objelodanio Vuk Karadžić te je zaživjela među mnogobrojnim izdanjima srpskih narodnih pjesama. Napisane su mnoge rasprave i polemike o njezinoj pripadnosti, o tome je li *Asanaginica* muslimanska, hrvatska ili srpska. Odgovor o pripadnosti *Asanaginice* nije jednoznačan i ne može se objasniti bez spomenutih regionalno-kulturnih crta. Mislim da nisu sporne njezina muslimanska i potom hrvatska dalmatinska sudbina. No, i Karadžićev se tekst, premda ne dolazi iz usmenoga kazivanja, popularizirao kroz mnoga izdanja i postao dijelom književne fortune ove pjesme, kao i sva svjetska literatura o njoj.

Rekavši da je *Asanaginica* granična među baladom i epskom pjesmom, mislila sam poglavito na njezinu formu. Forma pjesama čini jedno od ključnih regionalnih razgraničenja na prostoru o kojemu govorimo, kako je to u svome kratkom, ali magistralnom članku o vrsti i stilu u narodnom pjesništvu svojedobno razmotrio Alois Schmaus (1971:413-417; hrvatski prijevod u B.-S. 1971:59-63; v. i Schmaus 1973:27-43). Na prostoru epske dominante, pretežno u dinarskoj zoni, narativno držanje uvjetuje gradnju i stil, što se podjednako odnosi na junačke pjesme o bojevima kao i na one iz obiteljske sfere. Taj je stil "izričito narativan, izbjegava sažimanje, služi se formulama i tehnikom ponavljanja, vodi događaje postepeno, korak po korak i ujednačenom mirnoćom te ne dopušta sebi skokovitost ni žurbu prema svršetku". Taj stil nije baladičan, nego je epski. Naprotiv, drugdje, osobito na jadranskom prostoru i u seljačkim krajevima, javlja se tip pjesme koji "najradije primjenjuje sažimanje radnje, štednju riječi, vremensko zgušnjavanje, tehniku nagovještaja", čime se postižu lirske vrijednosti. "Sižei koji kao da sami po sebi traže narativni stil ovdje se (...) raspredaju lirski, oslobađaju se epske težine" (B.-S. 1971:61).

Znatno manje zanimanja od onoga za štokavske epske pjesme i njihovo eventualno zajedništvo ili odvojenost od srpskih bilo je obraćeno

usmenoj tradiciji perifernih regija, primjerice odnosu hrvatskih kajkavskih i slovenskih folklornih pjesama i priča. Sličnosti nekih slovenskih i kajkavskih hrvatskih pjesama, i sadržajem i oblikom, te nekih prozних predaja i vjerovanja, uočljive su. Dogodilo se da je Karol Štrekelj u svoju veliku četverosveščanu zbirku slovenskih narodnih pjesama (1895-1923) bez posebne naznake uvrstio znatan broj kajkavskih hrvatskih tekstova, a Jakob Kelemina (1930.) mjestimice je u zbirku slovenskih mitskih predaja unio i nekoliko hrvatskih, na što je katkad upozorio, a katkad nije. Bilo je u tome tragova nekadašnjih nesporedazuma o odnosu slovenskoga jezika i hrvatske kajkavštine. Osnovne su ipak "mekane" granice pri prenošenju tih tradicija; lako su prelazile u susjednu regiju dvaju naroda, uz njihove jezične i druge sličnosti na graničnome prostoru.

O graničnome prepletanju hrvatskih i slovenskih usmenih pjesama zgodno govori slučaj s dvojicom hrvatskih pjesnika, od kojih je jedan bio rodom Slovenac. U selu Jurovo, na imanju Vranjicanovih na hrvatskoj strani rijeke Kupe, našli su se jednoga dana godine 1841. zajedno na izletu Sreznjevski, Vraz i Mažuranić. Ondje su i Mažuranić i Vraz zapisali nekoliko narodnih pjesama, koje je Mažuranić prezrivo ocijenio kao "kojekakve polukranjske pjesme", dok su za Vraza, prema njegovu pismu Dragojli Štauduarovoj, te iste pjesme bile "divnočarne" i obuzele su ga "njekakvom svetom čarobom". Neke su od tih pjesama bile obredne ivanjske, iskazujući želje za rodnošću žitnoga polja i vinske gore, za debelim snopovima i vedrima vina. Jednu je od njih objavio Štrekelj kao tobože slovensku zajedno s nekoliko sličnih slovenskih tekstova (knj. 3:br. 5092). Ono što je Mažuraniću, odgojenom na znatno različitoj narodnoj poeziji vinodolskoga primorskoga kraja, te poslije na štokavskoj epici, smetalo i bilo odbojno zbog slovenskih infiltracija, Vrazu, naprotiv, nije smetalo; njihov jezično izmiješan oblik bio mu je blizak i prihvatio je te pjesme, zajedno s napjevima, oduševljeno, kao pravi romantik (B.-S. 1991:269-277).

Kajkavske bajke imaju jednu odliku koja je tuđa štokavskima: obilje završnih ukrasnih formula. One obilježuju Valjavčevu zbirku iz Varaždina, Langovu iz Samobora i još neke. Jedan primjer među mnogima:

On pa je dal veliku gozbu napraviti, vnogo gospode zezvati, i ja sam tekajše tam bil, i s kanoni su pucali, i jen kanon je puknul i ja sem sim duknul.

Znameniti folklorist J. Polívka u jednoj je studiji poredbeno istražio raskošne slavenske bajkovne formule, među kojima ima podosta primjera bliskih našim kajkavskima. Regionalna obilježenost završnih formula iz bajki sjeverozapadnih hrvatskih krajeva dovezuje se na veliko prostranstvo slavenskih, a možda i drugih tradicija, dok je neslična južnijim štokavskim bajkama, i hrvatskima i ostalima (B.-S. 1975:200-202).

Pojas Vojne granice, koja je bila pod izravnom austrijskom upravom s posebnim statusom i uređenjem vojnoga i civilnoga života te time izdvojena iz ostalih hrvatskih zemalja, obilježen je nekim zgodnim

osebujnostima tamošnjega folklora, neovisno o etničkoj pripadnosti kazivača.

U jednoj pripovijetki poznatoga međunarodnoga tipa Aarne-Thompson 952 protagonisti su Franjo Josip i njegov vojnik. Franjo Josip "bio je dobar kralj i svoju je vojsku dobro izučio". Autor te usmene verzije bio mu je očito kao vojnik vrlo odan. No ipak, kad kralj slučajno zaluta u šumi, gdje je bio u lovu, pa ga susretne vojnik, koji je bio krenuo "tražiti Franju Josipa, da mu da dopusta", jer ga već sedam godina nije dobio, te oni krenu zajedno, vojnik putem na sve moguće načine ponižava svoga neprepoznatoga kralja. Zove ga kolegom. Razotkriva ga kao kukavicu kad su ih napali razbojnici, dok ih se vojnik ne plaši jer "ja sam Franje Josipa vojnik". Kralj mora čistiti konjska kopita onako kako "Franje Josipa vojska čisti" (B.-S. 1997a:br. 76). Taj dvojni odnos prema kralju natopljen i štovanjem i sarkazmom tipičan je za taj kraj.

Inačica poznate bajke tipa Aarne-Thompson 461 prenesena je u istome kraju u vojnički ambijent. Umjesto bajkovnoga kralja, koji je svoga neželjena zeta poslao tražiti tri vražje dlake, ovdje se u toj funkciji javlja kapetan, kad vojnik poslije šesnaest godina službe uzaludno moli dopust. Umjesto bajkovnoga veslača, koji rijetke putnike prevozi preko mora na drugi svijet, ovdje se pojavljuje vojnik na straži. "Na bedemu grada stoji jedan *šiljbot* i drži *štuk* na ramenu", gdje on još od posljednjega rata drži stražu i uzalud čeka smjenu. U ovu bajku i u još neke prodro je niz pučki prerađenih vojničkih njemačkih termina: *urlab* (= Urlaub), *šiljbot* (= Schildwache), *štuk* (= štuc, kratka puška, te top), *ablez* (= ablösen), *gmajner* (= Gemeiner, običan vojnik), *reportirati* (= raportirati) (B.-S. 1975:198).

Regionalne crte u Istri potaknute su više puta dvojezičnošću kazivača. U dvjema zbirkama istarskih priča prikazala sam nekoliko pripovjedača i pripovjedačica koji su slušali i pripovijedali na hrvatskome, a povremeno i na talijanskom jeziku, kao primjerice Marija Erman i Justo Štokovac (B.-S. 1959:31, 33). Predaje o okrutnome osvajaču kralju Atili, koji je bio "pô čovika, pô breka", tj. psa, kazivali su u Istri i Hrvati i Slovenci i Talijani (B.-S. 1959:br. 87-100:190-194; 1986:br. 93-101). U istarskim hrvatskim pričama često se čuje junakovo ime Jovanin ili Đovanin, koje je talijanskoga podrijetla. Čak u bajci preuzetoj iz hrvatske *Naše sloge*, gdje se junak zvao Neznanko, te u drugoj uzetoj iz zbirke Vuka Karadžića, junakovo se ime lokalno adaptiralo kao Đovanin. A u talijanskoj pripovijetki iz Barbana u Istri junak se zove hrvatskim imenom Ive (B.-S. 1959:22-23; 1986:26).

Od hrvatskih kulturnih regija najsvestranije je dosada razmotreno jadransko područje i otvorenost toga prostora strujanjima iz bliskih mediteranskih zemalja.

Renesansna hrvatska književnost u doba probuđena europskoga zanimanja za narodno stvaralaštvo obraćala se i izravno usmenim hrvatskim pjesmama i običajima iz svoje sredine (Šižgorić, pjesme "na

narodnu" iz Ranjinina zbornika, Lucić, Zoranić i drugi). Među tekstovima sačuvanim iz toga doba ima ih podosta sličnih onima kakvi su se još i u naše dane donedavno zapisivali od dalmatinskih kazivača, ispjevani u posebnome mediteranskom ozračju (B.-S. 1978:152-173). Mediteranskim folklorističkim vidicima balkanskih balada, te pjesmama poznatim širom Sredozemlja, uz usporedbu osobito s hispanskom tradicijom, pozabavila se nedavno Simona Delić (1999a).

O mediteranskom aspektu usmene hrvatske književnosti napisala sam oveću raspravu (B.-S. 1999:83-116). Kratko ću izvijestiti o glavnim razmotrenim pojavama u članku. Nakon karakteriziranja mediteranskoga i posebno jadranskog prostora, njegove povijesti, urbaniziranih crta i načina življenja uz more, članak se obraća usmenom pjesništvu. Balade o uskocima i gusarima na moru bitno se razlikuju od deseteračke epike. U pričama i pjesmama s kopna more je doživljeno bez realne predodžbe, kao nešto mitsko i arhetipsko, dok je u onima uz more, koliko god sadržaji mogu biti irealni, posvuda utisnut pečat života kraj mora sa stvarnim pojedinostima. Balade o često tragičnim pustolovinama na moru spjevane su u kratkoj zgusnutoj formi u osmeračkom stihu, govore, primjerice, o sukobu s berberskim gusarima, o događajima iz uskočkih ratova nedorečeno, više u nagovještajima. Lirske ljubavne pjesme kazuju ponajviše o žudnji za dragim, koji plovi daleko na moru. Tu su metafore o čudesnome brodu poznate i drugdje u poeziji Sredozemlja. Neke su pjesme obilježene feudalnim ozračjem, a druge su u pučkome kršćansko-magijskom tonu. Stil im je reduciran, onako kako je to opisao Alois Schmaus. U epskim pjesmama o pustolovinama na moru neizravno se očituju iskustva s dalekih plovidaba. Iskustva moreplovaca dovela su posredno i do naivnih predodžaba, kad brod u pjesmi doplovi morem do Budima ili do Beča. Članak govori o pripovijesti s antičkom temom o Heroji i Leandru u verziji G. Straparole, koju je taj slavni pisac preuzeo iz lokalne tradicije u okolici Dubrovnika. Neke su pak bajke iz Basileove barokne zbirke *Il Pentamerone* dospjele među dalmatinske usmene priče, a neke odgovaraju *Tisuću i jednoj noći*. Iskazuju se u bajkama u podtekstu iskustva pomorskih kapetana, čak sa stvarnim imenima, kakav je u 16. stoljeću bio bogati Dubrovčanin Miho Pracat. Ima prodigijalnih pričalagarija o svakakvim morskim čudesima. Priobalne predaje govore o davnim dolascima gusara i otmicama mirnih ribara i pastirica. Ima i istinitih sjećanja o dalekim plovidbama jedrenjakom. U bliskome krškom kopnenom zaleđu s drukčijom prirodom govore predaje o neobičnim figurama nastalim na poroznome krškom tlu u hirovitoj klimi, te o rijekama ponornicama, o vilinskim pećinama. Takve predaje poznate su širom Mediterana, svuda gdje je tlo krševito, no nema ih u sjevernijim hrvatskim krajevima s plodnom zemljom. (O takvim mediteranskim crtama govorim i u nekim drugim tekstovima: B.-S. 1975:196-197; 1999:20-21, 127-128, 133-134).

Zbirka balada iz Novog Vinodolskog, dijelom u zapisu pjesnika Ivana Mažuranića, odlikuje se već opisanim stilom lirskoga ugođaja,

zgušnjute forme, nedorečena sadržaja. One govore o imenima junaka poznatih inače iz epskih pjesama, no drukčijih su oblika i sadržaja. Balada o nesretnoj majci Petra Daničića, kojoj dva gavrana javljaju o propasti senjskih brodova negdje daleko na Levantu i o pogibiji njezina sina, čija je mrtva glava natakuta na jarbol, zapravo je paralela Karadžićevoj *Majci Jugovića*, s nizom podjednakih stihova. Ondje je riječ o junačkoj pogibiji sinova u boju na Kosovu, a ovdje o neznanom smrti negdje daleko na moru. Nejednake forme tih pjesama i njihovi različiti ambijenti upućuju na regionalne, pa i znatno šire razlike (B.-S. 1991:255-256; v. Delorko 1963:br. 79).

U hrvatskoj usmenoj tradiciji vrlo su izražene raznolikosti među glavnim regijama i među manjim lokalnima, te otvorenost i prelijevanja na vanjskim granicama. Pojedini motivi i žanrovi zahvatili su u Hrvatskoj udaljene krajeve, dijelom su doneseni iz područja izvan Hrvatske: Kraljević Marko u Istri, epske deseteračke pjesme na dalmatinskim otocima. Sve to povezuje taj folklorni prostor, premda ne stvara zatvorenu homogenu etničku sliku. Ukupnost regionalnih i lokalnih obilježja, uzevši u obzir i dijalekatsku raznolikost, čini raspoznatljiv korpus hrvatske usmene književnosti; no, gotovo nijedna crta nije izolirana i posebno samo hrvatska. Statične nacionalne zatvorenosti u folkloru nema.

NAVEDENA LITERATURA

- Bausinger, Hermann. ²1987. *Volkskunde. Von der Altertumsforschung zur Kulturanalyse*. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.
- Bausinger, Hermann. 1994. "Region-Kultur-EG". *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 97 (NS 48), 2:113-140.
- Bošković-Stulli, Maja. 1959. *Istarske narodne priče*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1967. *Narodna predaja o vladarevoj tajni*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1971. *Usmena književnost. Izbor studija i ogleda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978. *Usmena književnost*. Zagreb: Liber - Mladost, 7-353, 641-651. (Povijest hrvatske književnosti, knj. 1).
- Bošković-Stulli, Maja. 1984. *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Bošković-Stulli, Maja. 1986. *Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*. Pula - Rijeka: Čakavski sabor et al.

- Bošković-Stulli, Maja. (Uz suradnju Zorice Rajković). 1987. *U kralja od Norina: Priče, pjesme, zagonetke i poslovice s Neretve*. Metković - Opuzen: Galerija "Stećak" - Klek.
- Bošković-Stulli, Maja. 1991. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske - Zavod za istraživanje folklor.
- Bošković-Stulli, Maja. 1997. *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, Maja. 1997a. *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica hrvatska. (Stoljeća hrvatske književnosti).
- Bošković-Stulli, Maja. 1998. "Midas (Aa-Th 775, 782)". U *Enzyklopädie des Märchens* 9. Walter de Gruyter, ed. Berlin - New York, 634-641.
- Bošković-Stulli, Maja. 1999. *O usmenoj tradiciji i o životu*. Zagreb: Konzor.
- Bošković-Stulli, Maja. 1999a. "Folklor između znanosti, ideologije i politike". *Hrvatska revija* 49/1-2:111-120.

- Burke, Peter. 1991. *Junaci, nitkovi i lude. Narodna kultura predindustrijske Evrope*. Preveli Borko Auguštin i Dunja Rihtman-Auguštin. Zagreb: Školska knjiga.
- Delić, Simona. 1999. "Poetika domaćega internacionalizma u komparativnom proučavanju hrvatske pripovjedne pjesme. Balkanska balada, mediteranski folkloristički vidici". *Književna smotra* 31:112-113/2-3:103-108.
- Delorko, Olinko. 1963. *Narodne lirske pjesme*. "Pet stoljeća hrvatske književnosti". Zagreb: Zora - Matica hrvatska.
- Holbek, Bengt. 1992. "Tendencies in Modern Folk Narrative Research". *NIF Papers* (Turku) 4:5-19.
- Honko, Lauri. 1981. "Four Forms of Adaption of Tradition". *Studia Fennica* 26:19-33.
- Johler, Reinhard. 1995. "Das Ethnische als Forschungskonzeption: Die österreichische Volkskunde im europäischen Vergleich". (5. Internationaler Kongreß der SIEF. Wien 12.-16.9.1994.) *Ethnologia Europaea*, 69-101.
- Kelemina, Jakob. 1930. *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. S mitološkim uvodom*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Könenkamp, Wolf-Dieter. 1988. "Natur und Nationalcharakter. Die Entwicklung der Ethnographie und die frühe Volkskunde". *Ethnologia Europaea* 18:25-52.
- Roth, Klaus. 1998. "Crossing Boundaries: The Translation and Cultural Adaptation of Folk Narratives". *Fabula* 39/3-4:243-255.
- Schmaus, Alois. 1971, 1973. *Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen, I, II*. München: Trofenik.
- Sydow, C. W., v. 1948. *Selected Papers on Folklore*. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Štrekelj, Karol. 1895-1923. *Slovenske narodne pesmi, I-IV*. Ljubljana: Slovenska matica.

REGIONAL FEATURES OF THE CROATIAN ORAL LITERATURE

SUMMARY

The paper discusses the varieties of the regional features of the Croatian oral literature, as well as the impossibility of implementing national characteristics into the framework of its own distinctive ethnic features. It analyzes the empirical studies on regional and national characteristics to be found in folklore on the one hand and the modern interests for ideology that can be traced in this type of research on the other.

Using examples of the Croatian oral tradition and following the traces of historical change, this paper explores the historical cultural contacts within the complex state organizations covering parts of today's Croatia. It also points to the influences of the neighbouring states, to the ones born from the migrations, both internal and external, as well as to the features created due to the specific administrative and social status (for example, the Military border or *Vojna granica*). The author discusses the characteristics of

the Croatian traditions of the Dinaric, Adriatic-Mediterranean, Pannonic and Central European area.

These are the starting points for the author's presentation of the Croatian variant of the international tale of Midas's donkey-ears (ovo treba još provjeriti!) and her discussion of the oral tradition from the swampy ground of the Neretva estuary, the tales and poems of Prince Mark (*Kraljević Marko*) originating from continental Balkan area, as well as the change occurring in epic poems coming from other areas. The paper deals with the belonging of the famous ballad *Asanaginica* (da li je sigurno bez 'h'?), with the stylistic differences between the epic and the lyric dominant forms, with the oral tradition of the border regions (especially those between Croatia and Slovenia), with bilingual informants (for example, in Istria), with the features of the Adriatic folklore and its openness to the streaming from other Mediterranean countries.

The German version of this paper is going to be published in the volume "Sprache, Literatur und Kunst in Kroatien" (Language, literature and art in Croatia), as a part of the series "Abhandlungen der Göttinger Akademie der Wissenschaften".

Key words: folklore, oral literature, regional features, Croatian oral tradition, national vs. regional